

GESCHILDERD IN OEGSTGEEST

In deze rubriek komen kunstschilders, die in Oegstgeest gewoond of gewerkt hebben, voor het voetlicht.

In deze aflevering aandacht voor Harm Kamerlingh Onnes.

Afb. 1 Harm Kamerlingh Onnes, Zelfportret, 1916, particuliere collectie

Harm Henrick Kamerlingh Onnes werd op 15 februari 1893 geboren in Zoeterwoude als eerste kind van de kunstschilder Menso Kamerlingh Onnes (zie VOO presenteert, oktober 1999) en Kitty Tutein Nolthenius. Toen Harm zestien jaar oud was, verhuisde het gezin naar een huis aan de Geversstraat in Oegstgeest. Hier kreeg Harm de eerste schilderlessen van zijn vader. Buiten deze lessen heeft Harm geen teken- of schilderopleiding gevolgd. Menso was hierop tegen omdat hij vreesde dat dit zijn oorspronkelijkheid en onbevangenheid zou bederven. Hij adviseerde zijn zoon vooral veel naar de natuur te tekenen. Door zelfwerkzaamheid moest zijn eigen stijl tot ontwikkeling komen. Hierin is Harm zeker geslaagd: hij neemt een absoluut aparte plaats in onder de Nederlandse kunstenaars, en zijn werk laat zich bij geen enkele stroming in de schilderkunst onderbrengen.

Jeugd

Beeldende kunst, muziek en wetenschap bepaalden in hoge mate de jeugd van Harm. Kreeg hij schilderlessen van zijn vader, zijn zeer muzikale moeder zorgde ervoor dat hij pianolessen van Hendrik en Willem Andriessen kreeg. Later studeerde Harm ook cello. Via zijn oom Heike Kamerlingh Onnes kwam hij in contact met de universitaire wereld. Zoals we in de vorige aflevering van 'Geschilderd in Oegstgeest' zagen werd met een aantal geleerden vriendschappelijk contact onderhouden. Zo maakte Harm muziek met Albert Einstein en Paul Ehrenfest in het huis aan de Geversstraat.

Vroeg werk

In 1915 werd Harm lid van de Leidse teken- en schilderacademie Ars Aemula Naturae en een jaar later sloot hij zich aan bij de Leidse kunstclub De Sphinx. Hier kwam Harm in contact met kunstenaars van een jongere generatie dan zijn vader. Hij sloot vriendschap met de architect J.J.P. Oud en Theo van Doesburg. Gestimuleerd door deze contacten en op zoek naar een eigen stijl heeft Harm in zijn vroege werk veel geëxperimenteerd. Hij werkte in deze beginjaren veel in felle kleuren, maakte kennis met het Expressionisme, het Pointillisme en met De Stijl. Al deze invloeden verwerkte hij op geheel eigen wijze. Hij was te individualistisch en impulsief om zich in een keurslijf te laten stoppen. Het meest duidelijk werd Harm beïnvloed door de Stijl-kunstenaar Bart van der Leek. In de jaren twintig ontstonden hoekige portretten en gestileerde landschappen. In 'Winter in Oegstgeest' dat uit 1926 dateert is Van der Leek's invloed nog licht

Afb. 2 Harm Kamerlingh Onnes, *Winter in Oegstgeest*, 1926, collectie Museum voor Moderne Kunst Arnhem

aanwezig in de gedrongen, enigszins vlakke figuurtjes die tegen een geabstraheerde achtergrond zijn geplaatst (afb. 2).

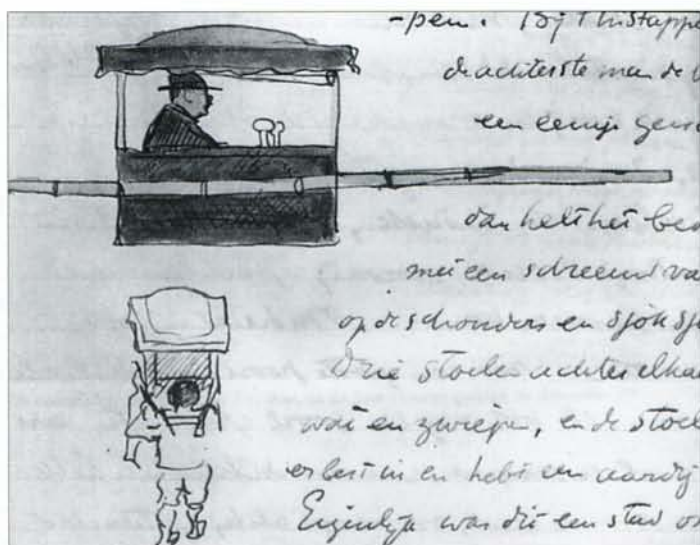
Samen met Oud en Van Doesburg werkte Harm in 1918 aan het vakantiehuis De Vonk in Noordwijkerhout. Harm ontwierp de glas-in-lood ramen in het trappenhuis. In de ramen verwerkte hij sterk gestileerde voorstellingen van spelende kinderen en de tekens van de dierenriem. In 1921 kreeg Harm opdracht een herdenkingsraam voor het Natuurkundig Laboratorium van de Leidse Universiteit, waar zijn oom Heike hoogleraar-directeur was, te ontwerpen. Nu het Kamerlingh Onnes laboratorium gesloten is, zullen de ramen een plaats krijgen in het nieuwe laboratoriumgebouw van de universiteit.

Portretten

Al vroeg werd Harm's grote talent voor het schilderen van portretten onderkend. Hij wist niet alleen de uiterlijke gelijkenis goed te treffen,

maar gaf ook uitdrukking aan het innerlijk van de geportretteerde. Het zelfportret dat hij op de jeugdige leeftijd van 23 jaar maakte wist hij door de oogopslag en de gelaatsuitdrukking reeds diepte te geven (afb.1) Dit doek is één van zijn eerste olieverfschilderijen. Links onder in de hoek heeft hij het werk gesigneerd met zijn monogram HHKO. Dit monogram heeft hij zijn leven lang gebruikt; slechts sporadisch signeerde hij met zijn volledige naam. Harm Kamerlingh Onnes zou later nog veel portretten schilderen. Behalve zijn naaste familie, portretteerde hij een aantal Leidse hoogleraren en leden van de Hoge Raad. Uit de portretten die Harm maakte spreekt boven alles zijn interesse in de ander.

Een portretje dat Harm van zijn vader maakte en aan zijn oom Dolf Kamerlingh Onnes stuurde was voor de laatste de aanleiding zijn neef uit te nodigen hem op een van zijn reizen naar de Oost te vergezellen. Dolf Kamerlingh Onnes (1864-1933) was

Afb. 3 Harm Kamerlingh Onnes, Brieffragment, 1923, particuliere collectie

eigenaar directeur van een administratie-kantoor in Medan, Noord-Sumatra. Hij vond het belangrijk voor Harms ontwikkeling dat deze wat van de wereld zou zien. In december 1922 vertrokken ze vanuit Genua met het schip 'De Vondel' voor een reis naar Nederlands-Indië, China en Japan. De brieven die Harm tijdens deze reis aan zijn familie in Oegstgeest schreef zijn onlangs uitgegeven. De brieven, verluchtigd met schetsen, zijn vlot geschreven en leren ons Harm kennen als een goed waarnemer, met oog voor detail en een groot gevoel voor humor (afb.3). Voor het thuisfront trekt hij regelmatig vergelijkingen tussen situaties en mensen in de Oost en in Oegstgeest en omgeving.

Eigen stijl

Ook de schilderijen die Harm maakte getuigen van zijn belangstelling voor de mens. Met een hartveroverende onbevagenheid tekende hij het alledaagse leven op. Spelende kinderen, mensen met elkaar in gesprek of onderweg werden bijna zestig jaar met humor en liefde geschilderd. De kleuren zijn overwegend vrolijk, de compositie eenvoudig, grote aandacht ging uit

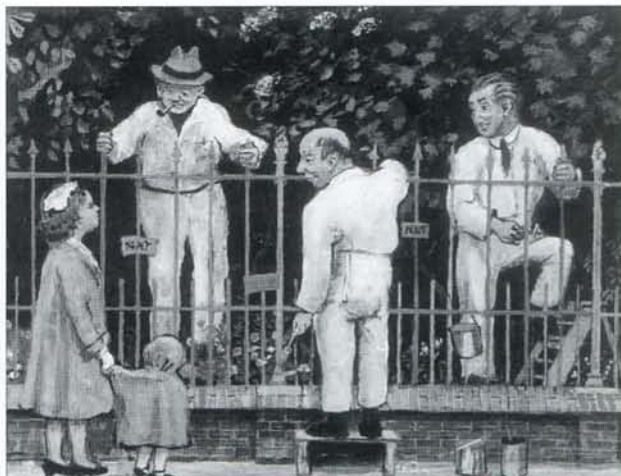
naar bijkomstigheden. Harm Kamerlingh Onnes was een schilder van het kleine onderwerp, van de anekdote. Hij had omstreeks 1927 zijn eigen vorm gevonden en liet de veranderingen in de kunstwereld voor wat ze waren.

In 1927 trad Harm in het huwelijk met Titia Easton, dochter van de Schotse astronoom Dr. C. Easton. Titia was vertaalster en schreef kunst- en toneelrecensies voor het dagblad 'Het Nieuws van de Dag'. Het echtpaar vestigde zich in Scheveningen en

kreeg twee dochters, Theresia en Mensina. In de jaren vijftig was Harm weer in Oegstgeest. Hij maakte in zijn zo herkenbare stijl een aantal schilderijtjes op Endegeest (afb. 4 en 5).

Keramiëk

Behalve schilder was Harm keramist. Als jonge jongen werkte hij een aantal weken op de aardewerffabriek Amphora in Oegstgeest. Op uitnodiging van directeur C.M. van Sillevoldt tekende hij decors voor schalen en vazen en oefende hij met de draaischijf. In 1933 vroeg zijn oom Hugo Tutein Nolthenius, directeur van

Afb. 4 Harm Kamerlingh Onnes, Schilders van Endegeest, 1954, collectie Museum voor Moderne Kunst Arnhem

Afb. 5 Harm Kamerlingh Onnes, *Patiënten van Endegeest*, collectie Museum voor Moderne Kunst Arnhem

Bronnen:

- Gemeente archief Oegstgeest
- Doris Wintgens Hötte e.a. (redactie), *Dageraad van de Moderne Kunst, Leiden en omgeving 1890-1940*, Stedelijk Museum De Lakenhal Leiden 1999
- Ineke Oele-Kap, Menso en Harm Kamerlingh Onnes, *Twee generaties kunstenaars*, in *Krant van de Maand Oktober* 1994
- Ineke Oele-Kap, *De veelzijdigheid van Harm Henrick Kamerlingh Onnes*, in *De Leidenaar oktober* 1994
- *De reis van Harm Kamerlingh Onnes, Brieven uit de Oost 1922-1923*, Hilversum 1999

de Calvé fabriek in Delft en kunstverzamelaar, hem te helpen de alleroudste glazuren uit het Oosten terug te vinden. Uit deze experimenten groeide een nieuw werkterrein voor Harm. Alle proeven werden opgetekend in zijn zogenaamde keramische dagboeken. Deze schriften bieden een exact overzicht van alle werkstukken die hij in veertig jaar maakte. De keramiek van Harm bestaat uit zowel gebruiksvoorwerpen als fantasieobjecten (afb.6). Zijn keramiek is, evenals zijn schilderkunst, in de eerste plaats zeer persoonlijk en origineel. Niet de ambachtelijke vaardigheid, maar de speelse vormgeving en geestige decoraties voeren de boventoon. Uit dit werk spreekt bovenal het plezier dat de maker er zelf aan beleefde. Tot op hoge leeftijd is Harm Kamerlingh Onnes actief gebleven. Zelfs toen hij en zijn vrouw in 1971 naar de Leidse serviceflat Cronestein verhuisden, behield hij een klein atelier met een oventje voor zijn keramische ontwerpen. In 1983 ontving Harm Kamerlingh Onnes de Jacob Hartog prijs voor zijn gehele oeuvre. Twee jaar later overleed hij op 92-jarige leeftijd te Leiden.

Ineke Oele-Kap

Afb. 6 Potvarken, 1962, particuliere collectie